

25. Snouden poluchil vremennoye ubezhishche v Rossii (2013). *RIA Novosti*, <https://ria.ru/society/20130801/953572389.html> (accessed: 27.08.2019).

26. Strategiya natsional'noy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii do 2020 goda, <http://kremlin.ru/supplement/424> (accessed: 5.06.2019).

27. Strategiya natsional'noy oborony SSHA (2018). *Zarubezhnoye voyennoye obozreniye*, № 6.

28. Chekinov, S. G., Bogdanov, S. A. (2017). Evolyutsiya sushchnosti i sodержaniya ponyatiya «voyna» v XXI stoletii. *Voyennaya mysl'*, № 1.

29. Chleny transtikhookeanskogo partnerstva reshayut vopros o sotrudnichestve bez SSHA, *TASS*, 4.05.2017. <https://tass.ru/vygod-ssha-iz-transtihookeanskogo-partnerstva> (accessed: 30.05.2019).

УДК 327:[339.9 + 341.24]

Наталія Романюк,

кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки, ORCID ID: 0000-0003-0682-1793
ronaiv1972@mail.com

Юлія Шукалович,

студентка спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, julia-lutsk-97@ukr.net
DOI 10.29038/2524-2679-2020-02-172-183

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА ТУРКМЕНИСТАНУ Й КИТАЮ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті розглянуто відносини Туркменістану та Китайської Народної Республіки в енергетичній сфері. В умовах трансформації системи світової політики енергетична взаємодія цих країн стає все більш цікавою темою для вивчення. Хоч і під впливом різних факторів, ситуація у їх

енергетичному співробітництві з роками майже не змінюється. Наразі Китай є одним із найбільш значущих споживачів енергоресурсів у світі, саме тому для забезпечення своїх громадян енергоресурсами країна надає важливе значення розвитку енергетичного діалогу з Туркменістаном, який за покладами газу займає 4-те місце у світі, і розглядає Ашгабат як одного з головних стратегічних партнерів у забезпеченні власної енергетичної безпеки.

У статті проаналізовано особливості туркменсько-китайських відносин у газовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що, маючи досить великі поклади газу, Туркменістан є обмеженим у диверсифікації своїх ресурсів на світовий ринок. За останні роки відбулася низка зустрічей високого рівня між Туркменістаном і КНР, які стосувалися співробітництва в енергетичній сфері, і підписано низку нормативно-правових документів, що визначають співпрацю двох держав у цьому напрямі.

Спільне співробітництво офіційних Ашгабада та Пекіна, хоч і є вигідним для обох країн, але наразі Китай вибудовує свою політику таким чином, аби поставити Туркменістан у довгострокову фінансову залежність та отримувати в перспективі весь туркменський газ.

Визначено суперечності, які виникли в енергодіалозі двох країн через фінансову й транспортну залежність одного з учасників, котрий вносить серйозний елемент напруженості у відносини офіційних Ашгабада та Пекіна в енергетичному співробітництві

Ключові слова: Туркменістан, КНР, енергетика, енергетичне співробітництво, газопровід, зовнішня політика.

1. ВСТУП

Питання енергетики незмінно займають важливе місце в порядку денному майже кожної країни. На тлі скорочення запасів вуглеводнів у світі, зростання споживання енергоресурсів у країнах, що розвиваються, актуалізується проблема енергетичної забезпеченості країн, що спричинили використання останніми різних політичних технологій із метою встановлення контролю над певними ринками енергоресурсів. Прикладом країн, для яких співробітництво в енергетичній сфері досить важливе, є Туркменістан і Китай.

Дипломатичні відносини між Туркменістаном та Китайською Народною Республікою встановлено 6 січня 1992 р. У вересні 2013 р. відносини між країнами визнані стратегічним партнерством, а вже в травні 2014 р. Китай і Туркменістан уклали Договір про дружбу й співробітництво. У 2014 та 2015 рр. відбулося відкриття торгового

представництва в посольстві Туркменістану в Пекіні та офіційного представництва Союзу промисловців і підприємців Туркменістану в Китаї, відповідно, що сприяло значному збільшенню обсягів торгівлі між країнами [1].

На сьогодні КНР у центральназійському векторі зовнішньої політики, окрім очевидних геополітичних мотивів, керується необхідністю пошуку джерел енергетичних ресурсів. Це все зумовлено висхідними темпами економічного росту Китаю. Туркменістан, маючи 17,4 % від світових запасів природного газу, стає для КНР найбільш вигідним партнером у газовій сфері.

Постановка проблеми. Наразі, сукупність усіх вуглеводневих ресурсів Туркменістану оцінюються міжнародними експертами на рівні 71,2 млрд тонн нафтового еквівалента, із яких понад 70 % належить до газових запасів. У країні офіційно вважаються відкритими 155 газових родовищ, із яких 144 розміщені на суші та 11 на шельфі. У 2015 р. в результаті пошуково-розвідувальних робіт відкрито родовища «Гаракел» (приблизні запаси якого оцінюються в 1,2 трлн м³) і «Багли» (обидва Туранського газоносного району). Усього фонд експлуатаційних свердловин нараховує близько 1000 одиниць [2].

Однак, маючи досить великі поклади газу, Туркменістан є обмеженим у диверсифікації своїх ресурсів на світовий ринок. Він фактично потрапив у серйозну фінансову залежність від КНР. Політика кредитування, яку проводить Китай стосовно Ашгабада, досить жорстка й не передбачає фінансування ніяких інших проєктів, окрім тих, що спрямовані власне на Китай (передусім, це стосується розробки газового родовища «Галкиниш»). Водночас Туркменістан бере участь у проєкті ТАПІ (Туркменістан-Афганістан-Пакистан-Індія), реалізація якого відбувається всупереч інтересам Китаю. Адже ТАПІ, вочевидь, ще більше посилить впливовість США (як основного лобіста проєкту) в Афганістані та Пакистані, що традиційно суперечить інтересам Пекіну, який не бажає зміцнення позицій не регіональних гравців. Окрім того, із погляду Китаю, ТАПІ створює конкуренцію газопроводу «Мир» (Іран-Пакистан-Китай).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитком туркменсько-китайських енергетичних відносин займаються провідні науковці світу й регіональні та міжнародні організації. Зокрема, серед регіональних структур Міністерство енергетики Туркменістану досліджує енергетичні відносини з країнами й результати досліджень подає у своїх звітах до Кабінету Міністрів.

Серед науковців потрібно зазначити дослідження Тимофійєнка Л. П., Томберга І. Р. та Тюльпакова М. В., які протягом декількох років досліджували енергетичні відносини Туркменістану й КНР. Серед українських дослідників це питання є недостатньо популярним і вивченим.

Мета дослідження – охарактеризувати співробітництво Туркменістану з Китайською Народною Республікою в енергетичній сфері, визначити основні проблеми в енергетичному діалозі та зробити висновки про ефективність цього співробітництва.

Методи дослідження. Дослідження особливостей співробітництва Туркменістану й Китаю в енергетичній сфері проводилось із застосуванням низки методів. Зокрема, використовуючи дедукцію та індукцію, а також метод порівняння, визначили розвиток відносин в енергетичній сфері між Китаєм і Туркменістаном. Під час дослідження позиції кожної зі сторін в енергетичному діалозі застосовано елементи івент- та контент-аналізу. Для характеристики обсягів і динаміки об'ємів постачання газу з Туркменістану до Китаю використано статистичний метод. Завдяки SWOT-аналізу проаналізовано сильні й слабкі сторони, нові можливості та проблеми в енергетичному діалозі Туркменістану з КНР.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. За останні роки відбулася низка зустрічей високого рівня між Туркменістаном і КНР, які стосувалися співробітництва в енергетичній сфері. Спільне співробітництво офіційних Ашгабата та Пекіна, хоч і є вигідним для обох країн, але наразі Китай вибудовує свою політику таким чином, аби поставити Туркменістан у довгострокову фінансову залежність й отримувати в перспективі весь туркменський газ.

Енергетична співпраця між двома державами ґрунтується на низці нормативно-правових документів. Ще у квітні 2006 р. між урядами Китаю та Туркменістану підписано Генеральну угоду про будівництво газопроводу Туркменістан–Китай і продаж туркменського газу в Китай (рис. 1), у липні 2007 р. підписано договір про розподіл продукції на розвідку й розробку газових родовищ на правому березі Амудар'ї, а також договір купівлі-продажу газу, який передбачає щорічне постачання 30 млрд м³ газу з Туркменістану до Китаю протягом 30 р. 6 червня 2012 р. укладено угоду про співпрацю з державним концерном «Туркменгаз» щодо збільшення поставок газу з Туркменістану до Китаю газопроводом Середня Азія–Китай [3].

Рис. 1. Газопровід Туркменістан–Китай (також відомий під назвою «Трубопровід Центральної Азії–Китай») [4]

Після зустрічі у 2014 р. Ашгабад і Пекін уклали План розвитку Китай–Туркменістан на 2014–2018 рр. із можливістю укладання такого плану кожні п’ять років. Пріоритетною сферою співпраці між країнами, згідно з цим Планом, є енергетика.

Китай – чудовий економічний партнер для Туркменістану, адже жодна інша держава не здатна в такому обсязі купувати досить дорогий туркменський газ, при цьому беручи на себе витрати стосовно транзиту й будівництва інфраструктури (першу гілку магістрального трубопроводу введено в експлуатацію ще в грудні 2009 р.).

Динаміка об’ємів постачання туркменського газу до Китаю за останні п’ять років свідчить про постійне його зростання. Наприклад, кількість газу, що направлений Туркменістаном до Китаю у 2016 р. – трохи більше ніж 28 млрд м³. Обсяг поставленого газу у 2017 р. становив 33,5 млрд м³, що на 13,3 % більше, порівняно з 2016 р. У 2018 р. Туркменістан направив 34 млрд м³ газу до Китаю, але понад 15 млрд із них – частка китайського ТОО «Амудар’я», афілійованого з CNPC (China National Petroleum Corporation). Китайці на таких умовах добувають вуглеводні на Правобережжі ріки Амудар’я й досі самоокупність інвестиції становить більш ніж 4 млрд дол. США [5].

На частку власне Туркменістану в особі держконцерну «Туркменгаз» в останні роки припадає менше ніж 20 млрд м³, які продаються по 227 дол. США за 1 тис. м³. Це приносить Туркменістану доходу понад 4 млрд дол. США на рік. Велика частина цих коштів витрачається на погашення

зовнішніх кредитів. Лише Китаю Туркменістан заборгував понад 12 млрд дол. США.

Обсяг поставленого туркменського газу до Китаю у 2019 р. становив 47,9 млрд м³. Відповідно до контракту між CNPC та «Туркменгазом», Туркменістан до кінця 2021 р. має вийти на рівень поставок до Китаю в обсязі 65 млрд м³ газу на рік, хоча у зв'язку із пандемією COVID-19 почали з'являтися дані, що об'єми поставок газу з Туркменістану до Китаю у 2020 р. дещо зменшилися (майже на 20 %) [6].

За даними Головного митного управління КНР, до липня 2020 р. Туркменістан поставив у Китай 1,788 млрд кубометрів природного газу (або 78,3 млн кубометрів/добу) [7].

Очевидно, надіятися на запланований (до 2022 р.) суттєвий стрибок щодо збільшення постачань газу до Китаю не доводиться. Експерти пояснюють це відсутністю коштів на розширення енерготранспортних потужностей, а також повільним освоєнням через фінансові та природно-технологічні складнощі основної сировинної бази, яка спрямована на Китай, – родовища «Галкиниш».

Єдиним імпортером магістрального туркменського газу з 2017 р. до 2019 р. залишався Китай, що фактично ставило Ашгабад в одноосібну залежність від цього енергетичного партнера. Перспективні наміри офіційного Ашгабата щодо збільшення постачань туркменського газу до Китаю, які були пов'язані з побудовою нової лінії транспортування (т. зв. напрямку «D»), майже скасовані.

Загалом, передбачено, що по цьому трубопроводу в Китай щорічно мало б надходити до 30 млрд м³ газу. Рішення про його спорудження, яке свого часу пафосно підносилось усіма туркменськими ЗМІ, озвучене після візиту в Ашгабад китайського лідера Сі Цзіньпіна у вересні 2013 р. Очікувалося, що новий маршрут доповнить три наявні гілки газопроводу (А, В, С), які слідують до Китаю через територію Туркменістану, Узбекистану та Казахстану. Аби задовольнити інтереси всіх центральноазійських країн, по лінії «D» до трафіка через Узбекистан передбачено приєднати також Таджикистан і Киргизстан.

Однак перші проблеми виникли саме в останніх країн, яких офіційні Пекін й Ашгабад вирішили усунути від транзитного відбору газу для їхніх потреб. Незважаючи на те, що вже на той час побудовано частину гілки газопроводу в Таджикистані, зацікавленість Душанбе й Бішкека щодо створення спільних підприємств із китайськими фірмами для будівництва та подальшої експлуатації газопроводу відпала.

Згодом стали надходити сигнали про втрату інтересу Китаю до цього проекту. Так, під час зустрічі між Президентом Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедовим та китайським лідером Сі Цзіньпіном у Ташкенті в рамках саміту ШОС у червні 2016 р. останній підтвердив позицію свого уряду про відмову фінансування китайськими інвесторами будівництва лінії «D».

Таке рішення китайського уряду продиктоване економічною недоцільністю спорудження цієї гілки газопроводу. За даними одного з джерел із туркменського представництва китайського газового концерну CNPC, вартість одноосібного фінансування Китаєм цієї магістралі окупиться в кращому випадку через кілька десятиліть, при цьому китайській стороні набагато дешевше для забезпечення своїх західних провінцій використовувати місцеве вугілля) [8, 9].

Тому туркменська сторона змушена була б самотужки проводити роботи щодо реалізації цього проекту. У такій ситуації цілком зрозумілим було те, що через відсутність коштів будівельні роботи власними силами Ашгабад навіть і не розпочинатиме. Основні зусилля Туркменістану в цьому напрямку направлялися на пошук іноземних інвесторів, для чого проводилися регулярні зустрічі та консультації з потенційними міжнародними партнерами. Водночас здійснювалася підготовка технічної документації, вивчення дослідницьких робіт на своїй території тощо.

Останнім кроком, який фактично поставив крапку в проекті лінії «D», стало спільне рішення китайської CNPC та узбецького Uzbekneftegaz про відкладення на невизначений час планів щодо спорудження цього газопроводу.

На думку туркменських експертів у газовій сфері, у зазначеній ситуації реалізація цього проекту (про який свого часу досить багато говорилося в експертному середовищі) фактично скасовується, адже будь-яких джерел його фінансування на сьогодні не передбачено [10].

Водночас таке рішення відчутно вдарило по амбіціях Ашгабада, який позиціонує себе як «впливовий газовий гравець Центральноазійського регіону». Тимчасове скасування ще одного енергетичного проекту, на який туркменське керівництво покладало великі сподівання, за оцінками експертів, завдало ще більших проблем місцевій економіці, котра переживає чи не найбільшу кризу від часу незалежності.

У найближчі роки Туркменістан не матиме достатніх можливостей щодо розширення газового співробітництва й з іншими міжнародними партнерами. Передусім, це відбуватиметься через відсутність

альтернативного іноземного інвестування, оскільки Туркменістан змушений виконувати свої газові зобов'язання перед Китаєм через китайські кредити в газовій сфері, оскільки кредити, які видані урядом Китаю під освоєння туркменських газових родовищ, побудову нових інфраструктурних об'єктів переробки та транспортування цієї сировини, є величезними й передбачають їх використання лише для задоволення потреб китайського споживача, а не розширення мережі диверсифікації та постачання на ринки інших держав (рис. 2) (за деякими даними, загальна сума кредитування Китаєм Туркменістану за період 2011–2015 рр. коливалась у межах 17–18 млрд дол. США) [11, 12].

Звідси проблеми щодо реалізації інших амбіційних планів Ашгабада на кшталт ТАПІ, Транскаспію чи таких проєктів, як «Набукко» або «Білий потік», оскільки власних джерел їх фінансування Туркменістан не має, а інвестиції з інших країн характеризуються сьогодні більшою мірою декларативним характером, а не практичним утіленням.

Наразі відбір туркменського газу на експорт до Китаю здійснюється з двох напрямів. Близько половини об'ємів (13 млрд м³ у рік) постачається із т. зв. «Амудар'їнської газової провінції», куди входять два великих родовища («Малай», «Гарашсизлигин 10-йиллиги»), а також низка невеликих – «Ачак», «Метедзхан», «Багджа», «Наіп», «Сакар», «Гарабіл», «Північний Газли-депе» та ін. Усі вони розміщені

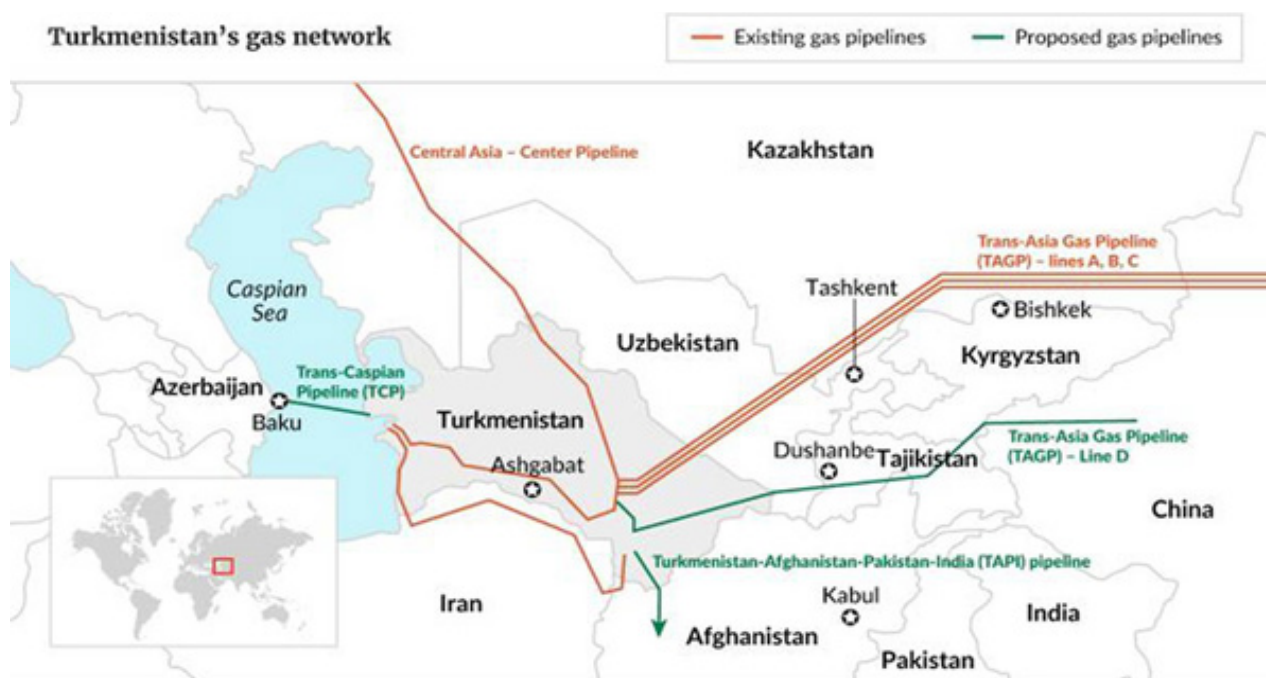

Рис. 2. Основні маршрути постачання туркменського газу на світовий ринок [13]

на лівому березі Амудар'ї, поєднані мережею місцевих газопроводів й експлуатуються ДК «Туркменгаз».

Правобережні родовища (найбільшими з яких є «Самантепе», «Агайри» та «Алтин Асир» із приблизними запасами 1,3 млрд м³), розробляються китайською компанією CNPC Drilling Engineering, яка здійснює видобуток газу, його очищення на двох переробних заводах і транспортування до газорозподільного вузла «Багтиярлик» (поблизу кордону з Узбекистаном).

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, енергетична сфера є однією з найперспективніших у співпраці Туркменістану та Китаю. Наразі єдиним імпортером магістрального туркменського газу є Китай, що фактично ставить Ашгабад в одноосібну залежність від цього енергетичного партнера.

Амбіційні проекти туркменського керівництва в енергетичній сфері спрямовані на збільшення обсягів видобутку газу й на диверсифікацію маршрутів його постачання на світовий ринок. Туркменістан має проблеми щодо реалізації цих проектів, оскільки економічно не спроможний самостійно розбудувувати нові газові коридори, а крім того, відчуває потужний тиск Росії, яка розглядає Ашгабад як потенційно небезпечного конкурента на азійському та світовому газових ринках.

Вочевидь, основним партнером Туркменістану в енергетичній сфері залишиться Китай. А туркменсько-китайський газовий діалог і надалі розвиватиметься під домінантою Пекіна, який, зі свого боку, не зацікавлений у розширенні енерготранспортних можливостей Туркменістану та в перспективі намагатиметься отримувати на своїх умовах увесь туркменський газ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Китайско-туркменские отношения (2018). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Китайско-туркменские_отношения.
2. Газ Туркменістану (2010). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Газ_Туркменістану.
3. Flow of natural gas from Central Asia (2015). URL: <https://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>.
4. Газопровод Туркменія – Китай (2015). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Газопровод_Туркменія_--_Китай.
5. Туркменистан – страна Махтумкули и газа (2019). URL: <http://www.neft->

erynok.info/stati/turkmenistan--strana-mahtumkuli-i-gaza.

6. Pandemic Slows Central Asia's Gas Exports to China (2020). URL: <https://thediplomat.com/2020/09/pandemic-slows-central-asias-gas-exports-to-china/>.

7. Экономика Китая (2020). URL: https://polpred.com/news?cnt_and=1&cnt=77&cnt_2=160.

8. Загруженность магистрального газопровода Туркменистан-Узбекистан-Казахстан-Китай приблизилась к 100 % (2018). URL: <https://neftegaz.ru/news/transport-and-storage/197093-zagruzhennost-magistralnogo-gazoprovoda-turkmenistan-uzbekistan-kazakhstan-kitay-priblizilas-k-100/>.

9. Туркмения намерена нарастить экспорт газа в КНР до 65 млрд кубометров в год (2019). URL: <https://regnum.ru/news/economy/2695082.html>.

10. Экономика Туркмении (2020). URL: https://polpred.com/news?cnt_and=1&cnt=160&cnt_2=77.

11. В Туркмении сейчас диктатура? А как там живут люди? Можно ли приехать в Ашхабад туристом? (2018). URL: <https://meduza.io/feature/2018/11/14/v-turkmenii-seychas-diktatura-a-kak-tam-zhivut-lyudi-mozhno-li-priehat-v-ahshhabad-turistom>.

12. Туркмения: поиск новых газоэкспортных маршрутов (2018). URL: https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2018_03/Ionova_Turkmeniya.pdf.

13. Turkmenistan comes into focus (2019). URL: <https://www.gisreportsonline.com/turkmenistan-comes-into-focus,politics,2834,report.html>.

FEATURES OF COOPERATION BETWEEN TURKMENISTAN AND CHINA IN THE ENERGY SECTOR

In the article, the relations between Turkmenistan and China in the energy sector are considered. In the context of transformation in political system of the world, the energy interaction of these countries becomes an increasingly interesting topic to study. Nevertheless, even under the influence of various factors, the situation in their energy cooperation has not changed over the years. Now China is one of the world's most important consumers of energy, that's why the country attaches great importance to developing its energy dialogue with Turkmenistan, which ranks 4th in the world in terms of gas, and considers Ashgabat as one of its main strategic partners in ensuring their own energy security.

The article analyzes the features of Turkmen–Chinese relations in the gas sector. Emphasis is placed on the fact, that having huge gas reserves, Turkmenistan is limited in diversifying its resources on the world market. In recent years, a number of high-level meetings on energy cooperation

have taken place between Turkmenistan and China, and a number of legal documents, which define cooperation between two countries in this area, have been signed as well.

The cooperation of official Ashgabat and Beijing is beneficial for both countries but China is currently building its policy in order to put Turkmenistan in long-term financial dependence and receive, in the long run, all Turkmen gas.

The identified contradictions, arisen in the energy dialogue between two countries due to the financial and transport dependence of one of the participants, bring a serious element of tension in the relations between official Ashgabat and Beijing in energy cooperation.

Key words: Turkmenistan, China, energy, energy cooperation, gas pipeline, foreign policy.

REFERENCES

1. Kitajsko-turkmenske otnoshenija (2018). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Китайско-туркменские_отношения (in Russian).
2. Naz Turkmenistanu (2010). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Газ_Туркменістану (in Ukrainian).
3. Flow of natural gas from Central Asia (2015). URL: <https://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml> (in English).
4. Gazoprovod Turkmenija – Kitaj (2015). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Газопровод_Туркмения_--_Китай (in Russian).
5. Turkmenistan – strana Mahtumkuli i gaza (2019). URL: <http://www.nefterynok.info/stati/turkmenistan--strana-mahtumkuli-i-gaza> (in Russian).
6. Pandemic Slows Central Asia's Gas Exports to China (2020). URL: <https://thediplomat.com/2020/09/pandemic-slows-central-asias-gas-exports-to-china/> (in English).
7. E`konomika Kitaya (2020). URL: https://polpred.com/news?cnt_and=1&cnt=77&cnt_2=160 (in Russian).
8. Zagruzhennost' magistral'nogo gazoprovoda Turkmenistan-Uzbekistan-Kazahstan-Kitaj priblizilas' k 100% (2018). URL: <https://neftegaz.ru/news/transport-and-storage/197093-zagruzhennost-magistralnogo-gazoprovoda-turkmenistan-uzbekistan-kazahstan-kitaj-priblizilas-k-100/> (in Russian).
9. Turkmenija namerena narastit' jeksport gaza v KNR do 65 mlrd kubometrov v god (2019). URL: <https://regnum.ru/news/economy/2695082.html> (in Russian).
10. Jekonomika Turkmenii (2020). URL: https://polpred.com/news?cnt_and=1&cnt=160&cnt_2=77 (in Russian).
11. V Turkmenii sejchas diktatura? A kak tam zhivut ljudi? Mozhno li priehat' v Ashhabad turistom? (2018). URL: <https://meduza.io/feature/2018/11/14/v-turkmenii->

seychas-diktatura-a-kak-tam-zhivut-lyudi-mozhno-li-priehat-v-ahshhabad-turistom (in Russian).

12. Turkmenija: poisk novyh gazojekspornykh marshrutov (2018). URL: https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2018_03/Ionova_Turkmenya.pdf (in Russian).

13. Turkmenistan comes into focus (2019). URL: <https://www.gisreportsonline.com/turkmenistan-comes-into-focus,politics,2834,report.html> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 20.10.2020 р.